

МАТИЦА СРПСКА

Најстарија књижевна, културна и научна институција српског народа

Став Матице српске о „родно осетљивом језику“ у Закону о родној равноправности

Матица српска и Одбор за стандардизацију српског језика заједно брину о норми стандарднога, тј. књижевног српскога језика. Сви важнији приручници којима се описује и прописује норма култивисаног српскога језика од времена након Другог светскога рата објављивани су у Матици. То су, пре свега, правопис, речник и граматика. Зато Матица српска заједно с Одбором за стандардизацију српског језика има највећу одговорност за очување и развој стандарднога српскога језика.

Подстакнути серијом непријатних догађаја, нарочито од доношења Закона о родној равноправности 20. маја 2021. године, морамо подсетити да је Матица српска старија од свих учесника у овоме процесу, и да је зато морала бити уважавана од самога почетка, а ипак – није. Ниједан „дијалог“ после доношења Закона то не може да измени. Матица српска је најстарија српска књижевна, културна и научна институција, која у континуитету безмало траје 200 година (од 1826). Старија је и од саме државе и од њених институција, јер је у време њенога оснивања Србија била саставни део Османскога царства и касније је у дугом периоду уступала своју државност Југославији и њеним изданицима. Осим тога, наша Матица је прва међу свим словенским матицама и узор је по којем су оне образоване.

Матица српска и њено Одељење за књижевност и језик поводом доношења Закона издали су саопштење, које је упућено председнику државе, председнику Владе, председнику Скупштине, министру за људска и мањинска права и министру културе и информисања, Републичком секретаријату за законодавство и председнику Уставног суда. Овај допис остао је без одговора. Иза овога текста одмах је стало преко 50 најеминентнијих српских филолога – у томе часу сви живи српски академици, као и велики број стручњака за област српскога језика и књижевности.

Званичан став србистике у погледу „родно осетљивог језика“ утврђен је у организацији Матице српске и Одбора за стандардизацију српског језика 3. јула 2021. године и формулисан у виду преко 20 закључака. Скуп је организован одмах по усвајању Закона, и аутори нису жалили труда и животне енергије да под великим притиском и за кратко време анализирају проблем, дајући свој допринос настојању да се он превазиђе, у времену врло отежаног функционисања друштва, у току пандемије, дакле у неподесним околностима за доношење једног таквог закона, без могућности да се друштво у целини укључи у расправу о његовом доношењу. Могло би се, дакле, рећи да фактори јавности и стручности у доношењу овога закона нису били сасвим регуларни. Закључке је потписало 40 водећих стручњака из свих релевантних установа – осим србиста, и професори теологије, социологије, филозофије и права, међу којима и двојица који више нису међу нама, а дужност нам је и част их је поменути: академик Предраг Пипер, велико име у

светској славистици, дугогодишњи секретар Одељења језика и књижевности САНУ и један од аутора Нормативне граматике српскога језика, и затим проф. Александар Јовановић, дугогодишњи декан Учитељског факултета у Београду и председник Заједнице учитељских/педагошких факултета Србије.

Матица српска и Одбор за стандардизацију српског језика заједно су наставили пратити проблем пропагандног ширења „родно осетљивог језика“ и његовог институционалног наметања и благовремено су се оглашавали у јавности последњих година, односно то су чинили њихови чланови учествујући у расправама у медијима, држећи предавања и сл. Посебно су важни дописи упућени Заводу за унапређивање образовања и васпитања поводом покушаја да се родно осетљив језик уведе у уџбенике на свим нивоима образовања, уз доследну примену морфолошких паралелизама, којима се у великој мери нарушава структурно-семантичка стабилност реченице, и отежава њено разумевање – што би угрозило примарни циљ методолошки утемељеног уџбеника.

Оправдано је посумњати да је доносилац Закона о родној равноправности намерно упутио на увид јавности нацрт Националне стратегије за родну равноправност за период 2021–2030. године у току летње паузе, када су запослени у високом образовању на колективном годишњем одбору, а слично је и с већином запослених у другим установама, па и Матици српској. Могућност за изјашњавање трајала је између 9. и 30. августа 2023. године, али су сарадници Матице српске и још неких установа успели саставити своје сугестије и доставити их макар с извесним закашњењем, у трци с временом која је била на ивици регуларности и у нескладу с разумним временским оквирима и начином изјашњавања јавности када је реч о тако крупним питањима. Министарство је уважило мишљење неколико приватних лица и два удружења, али не и Матице и других установа, које су вероватно доставиле своје мишљење.

Изложићемо само поглед на неке од проблема, у складу са закључцима донетим у Матици српској 3. јула 2021. године, унеколико иновираним с обзиром на развој догађаја, јер њих има толико много да је немогуће саставити целовит преглед у расположивом времену:

(1) Закон о родној равноправности, нарочито у делу који се тиче језичке политике донет је, дакле, без уважавања мишљења Матице српске и Одбора за стандардизацију српског језика, на основу мишљења појединаца – више или мање стручних – или неформалних организација, који никоме не одговарају за добробит било којег језика у службеној употреби у Републици Србији, па ни српскога. Треба имати у виду да консултовање и уважавање, односно усвајање мишљења нису исто.

(2) У уређеним друштвима, односно у Европској Унији, рекли бисмо да је незамисливо доношење оваквих закона без сагласности органа заинтересоване струке, који за то имају пуну одговорност, и до чијих одлука се долази у одређеним процедурама, у складу с традицијом и утврђеном праксом. Исто тако, рекли бисмо да је незамисливо доношење оваквих закона без суштинске, дуготрајне и истински јавне расправе у регуларним друштвено-историјским околностима. За питања која задиру у идентитет и интегритет свакога појединца, али и друштва у целини, с постојањем основане сумње да се косе с уставним уређењем и постојећим моралом друштва, односно с елементима насилног и бескомпромисног наметања социјалних фемининатива, те паралелних морфолошких и синтаксичких конструкција у домен службеног, али чак и приватног језика, обавезно би било изјашњавање грађана на референдуму, што у овом случају такође није учињено.

(3) Није нам познат ниједан случај у савременој Европи, а нарочито не у Европској Унији да се доноси закон који би се на овај начин директно, а уз то и с бројним другим недостацима и материјалним огрешењима о језичке чињенице, мешао у језичку политику. Прописивање оштрих казни за забрањено језичко понашање представља увођење језичке цензуре и вербалног деликта. Законом о родној равноправности оспорено је право на слободу мишљења и изражавања, загарантовано за свакога грађанина Републике Србије чланом 46 Устава. У Србији је некоректно представљено да је озакоњена примена „родно осетљивог језика“ у складу с тзв. европским вредностима. У Европском парламенту се, на пример, препоручује „родно неутралан језик“ (чак и када је реч о језицима типолошки сличним српскоме језику), и то уколико се њиме не нарушава структура конкретних језика, уз уважавање СТАВОВА свих појединаца. Препорука није исто што и обавеза; уважавање језичке структуре, па чак и доброга стила и традиције није исто што и насилно мењање језичке структуре; постепено укидање или умањивање разлика није исто што и вештачко изазивање разлика; слобода изјашњавања појединца није исто што и наметање вештачки исконструисаног модела друштву у целини без права на избор. Искључивост би представљало и увођење вештачког језичког модела који би се подразумевао за све, с могућношћу уважавања евентуалног захтева појединца за изузећем, јер би то представљало ограничење и умањење постојећих људских права, у овом случају већинске заједнице, загарантовано чланом 20 Устава. Овде, дакле, није у питању обавеза Републике Србије према Европској Унији, није реч о тежњи ка постизању виших друштвених вредности. Реч је, по свему судећи, о наметању идеја једне идеологизоване групе.

(4) Српска нормативна историја случај је за себе, као што је историја свакога језика на свету посебна и другачија у односу на друге. На пример, српска норма развијала се самостално, у зависности од властитих, унутрашњих процеса, под делимичним и ограниченим утицајем француске, због ширега културног угледања у једном периоду српске историје. Брига о француском језику позната је у целој свету. За нас није без значаја став Француске академије који утврђује нашу позицију, а нарочито чињеница да је француски министар просвете забранио употребу „родно осетљивог језика“ у просвети те угледне европске државе у исто време када је у Србији доношен Закон о родној равноправности (маја 2021). У Европском парламенту европски језици су разврстани у три групе: језици с природним родом (нпр. енглески), језици с граматичким родом (нпр. немачки), језици без граматичког рода (нпр. мађарски), при чему је унапред одређено да српски језик спада међу остале језике с граматичким родом по истој поједностављеној схеми, заједно с другим словенским језицима. Будући да питању српскога језичког стандарда у погледу употребе „родно осетљивог језика“ највише одговара начин обраде овога проблема у верзији приручника намењенога хрватском језичком стандарду, овом приликом осврнућемо се на њега. Овај приручник, наиме, штити генеричку вредност тзв. мушког рода (нпр. *predsjednik* важи за оба пола), иде се за конкретним потребама текста, без удвајања, он штити множинску конгруенцију у тзв. мушком роду да би се избегло удвајање облика, у случају упућивања на поједине особе уважава се став тих особа. Тамо се чак упозорава да су неологизми попут *ombudsmanica* у делимично практичној употреби, да још нису заживели, док су у Србији овакве творбе сада узете здраво за готово и њихова примена је Законом прописана. Граматички род се обележава само када је он „bitan za ono što se želi iskazati ili ako se upućuje na pojedinačne osobe“. У овоме приручнику директно се каже: „Rješenja kojima se smanjuje čitkost teksta, kao

što su kombinirani oblici („on(a)“, „njega/nju“), valja izbjegavati“, а код нас је супротно томе!

(5) Чак ни Закон о употреби српског језика у јавном животу и заштити и очувању ћириличног писма не упушта се у нормирање службеног језика. Он препушта надлежној струци старање о језику и у домену језичке политике заправо једино се бави заштитом језика од државне политике или других штетних утицаја са стране. То је логично јер Република Србија није надлежна у области нормирања било којег језика, што се види из члана 97 Устава. Србија може само да ствара правне и друге оквире за употребу језика, не и да се меша у његову природу, све и да се српски језик користи само на територији Србије. А овде постоји проблем своје врсте јер се српски језик као матерњи користи на матичном простору који се само делимично поклапа са Србијом, будући да се столећима или одувек употребљавао и у суседним државама, баш као што се и други језици користе на територији Србије.

(6) Поставља се питање на који се језик односи Закон о родној равноправности, да ли на неки посебан, тзв. „родно осетљив/сензитиван језик“ или је тај „родно осетљив језик“ заправо службени језик за који је наложено мењање. Република Србија нема право да угрожава норму језика различитих националних мањина на својој територији зато што је њима међународним правом загарантовано коришћење својих језика, што значи да за њих језичке одредбе Закона о родној равноправности принципијелно не важе. Барем један од тих језика, мађарски, ни не може бити подвргнут граматичком уродњавању. У том случају српски језик је дискриминисан.

(7) Наш устав не познаје ни појам „рода“ ни појам „родне равноправности“. У оквиру бриге о полној равноправности требало је евентуално говорити о механизмима за умањивање разлика међу особама различитог пола, а не међу половима јер то имплицира да се ради о двојним друштвеним групама, а не ради се. Пошто се у Закону о родној равноправности говори о „родно осетљивом језику“ као о „полно осетљивом језику“ и у јавности се доношење овога закона образлаже бригом за жене, за њихова права, положај у друштву и смањење насиља – чему се нико разуман не може опирати, постоји бојазан да се жели скренути пажња с разлике између термина *пол* који има јасну историју и значење у српском језичком систему и једини је признат у Уставу и термина *род* и *родни идентитети* који су еквиваленти изворних *gender* и *gender identities*. Добро је позната идеолошка подлога, генеза и садржај појма *gender-sensitive language*, и какав је његов однос према појму *gender-neutral language* или *gender-inclusive language*. Под појмом „родно осетљивог језика“ може се подразумевати само модификован стандарднојезички израз за потребе означавања разлике међу родовима схваћеним као „цендерима“ (*genders*). У том кључу, не говоримо више о „људском роду“, него о „родовима у људској врсти“, који се могу, али и не морају преклапати с половима, будући да их има много више од два – десетине, а сада можда већ и стотине. Никако не спорећи потребу да се законским путем реши статус особа с оваквом врстом идентитета, изражавамо забринутост због тога што се такав идентитет намеће целој популацији, што изузетак постаје правило без права на избор. Наиме, *gender-sensitive language* који захтева „родну сензитивизацију“ постојећег језика подразумева доследно прилагођавање целог именичког система „родној“ етикецији. То значи да сви учесници у комуникацији и све што је означено а тиче се људских бића аутоматски подлеже концептуализацији „родне“ идеологије. Закон је, дакле, овим путем наметнуо „родни“ (цендер) идентитет

свакоме грађанину Републике Србије и то без могућности за лични избор, што је огрешење о људске слободе.

(8) У Закону се захтева употреба „родно осетљивог језика у називима радних места, положаја, звања и занимања“ (чл. 25), а тај језик је схваћен као језик „који је у складу са граматичким родом, у уџбеницима и наставном материјалу, као и у сведочанствима, дипломама, класификацијама, звањима, занимањима и лиценцама, као и у другим облицима образовно-васпитног рада“ (чл. 37). Ради се, дакле, о грађењу целе серије нових именица у складу с граматичким родом, на основу захтева да се он усклади с „родом“ у стварном животу. С једне стране бесконачна номенклатура, с друге стране бесконачна морфолошка упаривања у језичкој примени. Нити у природној корелацији између језика и природе владају овако доследни односи (примери *цуретак* и *девојчурак* заправо м. р., *мушкарчина* и *момчина* ж. р., *спадало* и *бубало* с. р.), нити граматички род именица има доследну корелацију с наставцима за облик (именице м. р. и ж. р. без разлике с нултом морфемом у наставку: *син-φ* и *кћи-φ*, односно с наставком *-а*: *мам-а* и *тат-а*). Само је ових неколико примера довољно да се покаже да „родно осетљив језик“ нема научну основу и да је законска одредба о његовој доследној примени неутемељена и промашена. У приручницима и у примерима из досадашње праксе јасно је да се подстиче промена граматичког рода код именица, који је до сада био имплицитна категорија, а сада треба да буде експлицитна, те да именице које означавају особе, промене свој карактер и улогу у систему и да постану својеврсне „трансродне“ речи (нпр. да се реч *педагог*, која је сада у општем роду и примарно је неутрална на пол, почне мењати по родовима: *педагог* са сужењем значења на мушки „род“, *педагошкиња/педагогица* или сл. за женски „род“ и други, за сада издвојени облици за друге „родове“).

(9) Никако не треба занемарити и друге штетне аспекте Закона, који погађају науку, културу и образовање (чл. 37). Закон даје финансијску предност научним истраживањима посвећеним „родној равноправности“, померањем у други план много важнијих тема пресудних за опстанак друштва у Србији – на пример, проблем депопулације: смањење рађања и одсељавање становништва. Закон намеће вештачко успостављање равнотеже међу половима, односно „родовима“ у избору књижевних дела и у њиховој обради, с извесношћу искључивања нежељених дела, аутора, садржаја, макар се радило о класичним ствараоцима. У закључцима из 2021. године подсетили смо на речи проф. Љубише Рајића из 2010. године: „ако кренемо за тим да избацимо текстове који нису политички или на неки други начин коректни, доћи ћемо до тога да би требало да избацимо највећи део светске књижевне баштине“. Закон ограничава природан избор појединца приликом уписивања на универзитет, али и формирање научноистраживачких тимова и сам научноистраживачки рад јер даје предност полном/„родном“ кључу над квалитетом, који је независан од личног идентитета. То значи да није пожељно да Филолошки факултет претежно уписују девојке, а Рударско-геолошки факултет младићи, да у Институт за српски језик САНУ више није пожељно да се примају девојке јер њихов број вишеструко претеже над младићима итд. итд. Све овде речено у супротности је с аутономијом универзитета, дефинисаном у Закону о високом образовању. Обавезна примена „родно осетљивог језика“ у научним и културним публикацијама представља кршење слободе научног и уметничког стваралаштва, гарантоване чланом 73 Устава. Иако несагласна с овим законом, Матица ће од следеће године бити принуђена да у својим издањима примењује *gender-sensitive language* или ће плаћати казне од 50.000 до 2.000.000 динара зато

што се у импресумима не налазе **уреднице*, а у садржајима **научне сараднице*. Да ли је ово решење које води равноправности и политици једнаких могућности?

На крају, очекујемо да држава одбаци Закон о родној равноправности и да у погледу језичких одредаба почне примењивати Закон о употреби српског језика у јавном животу и заштити и очувању ћириличног писма, уз пуно уважавање одредбе: „заштита српског језика од утицаја идеолошких и политичких покрета на његову стандардизацију“. Чини нам се да су два излаза из ове ситуације: да само Министарство покрене опозив Закона или да се Уставни суд огласи поводом више тужби поднетих против њега. Од организатора овога скупа очекујемо да се критички ставови уваже и нађу у закључцима јасно формулисани, онако како су и исказани.

У име Матице српске
проф. др Виктор Савић

МАТИЦА СРПСКА

MATICA SRPСКА

Улица Матице српске, број 1 • 21000 Нови Сад, Србија
Телефон: 021 527 622 • Телефакс: 021 528 901

HQ: 1 Matica Srpska street • 21 000 Novi Sad, Serbia
Phone: + 381 21 527 622 • Telefax: + 381 21 528 901

E-mail: ms@maticasrpska.org.rs • www.maticasrpska.org.rs